

De onderstreepte zinnen van Johanna Pas

Bijsluiter

Er zijn mensen die je aanraden om geen bijsluiters te lezen omdat je dan uit angst voor de bijwerkingen al ziek wordt, of je misschien de bijwerkingen zou inbeelden. Maar al ben ik een hypochonder, er zijn bijsluiters die ik liever wel lees: boeken.

De bijsluiter van het leven zijn ze voor mij, de romans en gedichten die ik heb verzameld in mijn huis, in mijn hoofd.

Ik wilde als kind al weten welke symptomen ik allemaal kon krijgen van het leven, en vooral, hoe ik ermee moest omgaan. Kan fictie je dat vertellen? Ja. Want toen de bijwerkingen van het leven me overvielen, – de eerste verliefdheid en het daarbij horende liefdesverdriet, de eerste dode, doodsangst, ziekte, verlies – voelde ik me voorbereid. Niets voelde verbazingwekkend of oneerlijk aan. Weliswaar moest ik mijn eigen manier zoeken om ermee om te gaan, maar wat hielp, was het besef dat er andere mensen waren die dit hadden meegemaakt – en het overleefd hadden om erover te kunnen schrijven. Of hadden ze het overleefd dóór erover te schrijven?

Zoals ik zei, ik ben een hypochonder. Het lezen van echte bijsluiters is voor mij een beproeving. Ik ben bang voor alle bijwerkingen. En toch is die angst voor mij hanteerbaarder als ik weet dat iemand anders dit alles ook heeft gevoeld en het bovendien heeft kunnen navertellen.

Waarheid en leugen

Ik heb zo'n diep vertrouwen in het schrijfproces, dat ik weet dat als jij over mij schrijft, je uiteindelijk over jezelf schrijft. De enige plek waar je mij werkelijk vindt, is in mijn boek, want je kunt je niet verbergen in de literatuur. In een interview kan ik een rol spelen of zelfs liegen, maar niet in een boek. Het emotionele hart van mijn boek kan niet verzonnen zijn.

(Arundhati Roy in *Vrij Nederland* in een interview met Kristien Hemmerechts)

De helft van mijn leven staat in mijn boekenkast. De personages in de boeken zijn soms echter niet meer dan enkele vervaagde vrienden. Ze hebben me meegesleept in hun ervaringen en me dingen bijgebracht die ik hopelijk nooit in werkelijkheid zal moeten leren: oorlog, honger, agressie. Wat ze hebben doorstaan is deel geworden van mijn eigen levenservaring. Sommige dingen heb ik alsnog zelf moeten voelen om ze te begrijpen, andere dingen hoef ik in dit leven hopelijk nooit te leren begrijpen.

Een boek kan de werkelijkheid niet vervangen, maar maakt er voor mij wel deel van uit, net als mijn dromen. Geen "second life", maar een onmetelijke hoeveelheid levens. De boeken die ik heb gelezen hebben dingen in mijn geest verplaatst en maken deel uit van wie ik ben. In het dagelijks leven besta ik in de verhalen van andere mensen over mij, maar ook uit mijn verhalen over andere mensen die ik heb ontmoet. Fictie is een verzameling leugens, maar dat zijn de verhalen die we over elkaar vertellen ook. Vind ik dat erg? Nee, leugens geven meer over ons prijs dan we misschien zouden willen. Ze houden ons levend voor elkaar als we niet bij elkaar in de buurt zijn.

Ook personages blijven in me leven. Al is het eenrichtingverkeer. Ik heb voor hen nooit bestaan, maar zij zijn een deel van mijn werkelijkheid geworden.

Empathie

De meeste mensen hebben geen verbeelding en daardoor geen of weinig medelijden. Ze moeten scheiding, ziekte, werkeloosheid, rouw meemaken om het te begrijpen.

(Annick Geille: *Een liefde van Françoise Sagan*)

Als romans bijsluiters zijn van het leven, als personages deel uitmaken van mijn werkelijkheid, van wie ik ben geworden, wat zijn de onderstreepte passages dan? Toen ik jong was en nog vooral boeken uit de bibliotheek las, en toen ik ouder was en mijn eigen boeken zo'n zeldzaam goed waren dat ik er een grenzeloos respect voor had en er alles aan deed om ze ongekrukt in de kast te kunnen zetten, toen kon ik nog geen passages onderstrepen en schreef ik alles wat ik wilde bewaren netjes over in een groot schrift met een prachtige linnen kaft, of – als het fragment te lang was – noteerde ik de paginanummers op een bladwijzer (die ik vervolgens meestal kwijtraakte of voor een ander boek gebruikte). Het was pas toen ik werkte – in een bibliotheek nota bene – dat ik leerde boeken met minder respect te behandelen. De eerste stempel in een boek zetten, het eerste boeknummer met pen op het titelblad noteren, dat was het moeilijkst, maar daarna was het hek van de dam: ik leerde ook bij mijn eigen boeken de rug te breken en passages met potlood aan te duiden om ze makkelijker terug te vinden.

Momentopname

Doden bleven niet alleen voortleven in je herinneringen, het tegenovergestelde gebeurt ook; zij nemen al hun herinneringen aan jou met zich mee de dood in. Wanneer je rouwt rouw je dus niet alleen om hen maar ook om jezelf, om degene die zij in je zagen en die samen met hen, voorgoed verdwenen is.

(Pam Emmerick: *Het bottenpaleis*)

Maar wat betekent zo'n onderstreepte passage? Neem ik af en toe een boek uit de kast om te zien wat ik erin aanduidde, dan begrijp ik niet altijd meer wat ik precies in die zin of paragraaf zag. Sommige passages

waren blijkbaar betekenisvol toen ik ze met een lichte potloodlijn markeerde, maar nu zeggen ze me niets meer. Ze zijn als snapshots, foto's, verstilde beelden van vakanties met vrienden die je al jaren niet meer hebt gezien en van wie je de namen niet meer herinnert. Je weet alleen nog hoe weldadig die reis was, maar niet meer hoe het koren rook, hoe het licht 's avonds tussen de bomen op het gras voor je tent viel, hoe je eerste maaltijd in een gamel smaakte.

Een fragment markeren in een boek waarvan je geniet, dat je meesleept en je gedachten overhoop haalt, is als een klapproos plukken op een prachtige zomerdag en ze als een ex voto drogen tussen de pagina's van een boek; of als een kiekje nemen van een groep vrienden die lachend op het strand verhalen vertellen bij een kampvuur. Het is een impressie, een geheugensteuntje om te onthouden hoe het is geweest: hoe het gras rook, hoe het geluid van de zee hun gelach bijna overstemde. Voor jou roepen ze de geuren en geluiden van dat moment op, maar voor andere mensen zijn ze betekenisloos. Zij zien alleen een verkleurde en verwelkte bloem, of een slechte foto die overbelicht is. Ze herkennen de gloeiende gezichten niet bij het vuur. Jij ziet het geheel terug en alles wat je erbij voelde, zij zien alleen een scherf.

Hetzelfde lot is meer dan eens weggelegd voor onderstreepte passages. Anderen, die het boek niet hebben gelezen, begrijpen niets van het citaat. En vaak vergeet je ook zelf – zoals met elk geheugensteuntje – waarom je een bepaalde momentopname hebt gemaakt.

Haal je een oud boek weer uit de kast en vind je er zo'n pareltje in terug, dan is het soms een pijnlijke confrontatie: een gedachte die je zo eigen was geworden dat je dacht dat je ze zelf had verzonnen, blijk je opgepikt te hebben van een ander. Maar even zo vaak weet je jaren later niet meer waarom je dit stukje tekst nu net zo fascinerend vond, waarom je, met ingehouden adem, je vinger tussen de pagina's, een potlood hebt gezocht, en met of zonder lat de zinnen hebt gemarkeerd die je blik op het leven deden verschuiven, je gedachten veranderden... ■